

Merja Uotila

Maaseutuväestön matkat muualle. Liikkuminen ja matka-asiakirjat 1840-luvun Hollolassa ja Jaakkimassa

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Analysoin artikkelissani maaseutuväestön liikkuvuutta 1840-luvun aikana kahdessa maaseutupitäjässä: Hämeäläisessä Hollolassa ja karjalaisessa Jaakkimassa. Lähdeaineistona toimivat niin kutsutut annettujen todistusten diaarit, joihin papit kirjasiivat muistiin heiltä pyydytetyt erilaiset todistukset. Lähdeaineisto antaa kuitenkin vain tilaisuuden hahmottaa liikkuvuuden rajoja, sillä kirkon hallintoarkistoon kuuluvia annettujen todistusten diaareja ei ole pidetty tai säilynyt kovinkaan monesta seurakunnasta. Artikkelissani kysyn, ketkä yleensä lähtivät liikkeelle oman kotipitäjän ulkopuolelle, miksi ja millaisin todistuksin? Samalla selvitan liikkuvuuden kontrollointiin liittyviä yleisiä seikkoja ja annettujen todistusten luonnetta. Kahden erilaisen seurakunnan vertailu paljastaa hyvin erilaisen kuvan 1840-luvun liikkuvuudesta: Karjalasta oli totuttu kulkemaan Pietarissa, Hämeestä ja Hollolasta väki kävi Helsingissä etsimässä tilapäisiä työtilaisuuksia. Maaseutuväestön erilaisiin liikkumissuuntiin vaikuttivat niin muuttorejoitukset kuin lähtöpitäjien taloudelliset ja sosiaaliset seikat sekä maantiede. Suomi ei ollut yhtenäinen maa.

Liikkuminen, maaseutu, työvaellukset

FT Merja Uotila, Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos, merja.j.uotila@jyu.fi

Johdanto

Hämäläisen perimätiedon mukaan lyhyitä kotiseudun sisäisiä, muun muassa kirkolle tai myllylle suuntautuneita matkoja kutsuttiin reissuiksi. Omaa pitäjää kauemmas tehtiin puolestaan matkoja. Tämä erotus voidaan nähdä erällä seuduilla vanhassa paikannimistöissä. Muun muassa länsihollolalaiset talonpojat lähtivät Matkotietä pitkin käymään eteläisen Suomen rannikkokaupungeissa. Tämä viimeistään 1600-luvulla vakiintunut tie johti Sairakkalan kylästä hollolalaisten kauppakaupunkeihin Porvooseen ja Helsinkiin asti ja antoi nimensä myös tien varren pelloille ja rajapaikalle. Tämä tie ei ollut siis mikä tahansa kylänraitti, se johdatti matkalaiset muualle.¹ Se vei hollolalaiset kaupankäyntiin, markkinoille ja sesonkitöihin seuduille, joissa heitä ei tunnettu etukäteen. Matkaa varten haettiin papin kirjoittamia matka- ja mainetodistuksia.

Esimodernin ajan arkipäiväisestä, oman paikkakunnan sisäisestä ja lähiseudulle suuntautuvasta liikkedinnästä ei ole säilynyt juurikaan todistusaineistoa. Tällaista liikkumista varten ei tarvinnut hankkia matkaasiakirjoja, joten kotiseudun reissuihin on haastavaa päästä historiantutkimuksen keinoin käsiksi. On itsestään selvää, että varsinkin talonpoikaisisännät olivat läsnä mantaalikirjoituksissa, käräjillä, pitäjänkokouksissa ja markkinoilla. Kirkonmenot, häät, hautajaiset ja talkoot saattoivat saada kaikki kotitalouden jäsenet liikkeelle.² Tällöin matkalaiset kuitenkin tunnettiin, he eivät olleet vieraita kulkijoita tai irtolaisia.³ Omat pihapolut tai kylänraitit eivät aina kuitenkaan riittäneet ja toisinaan matkat veivät talonpoikia myös sinne, missä heitä ei tunnettu. Tunteettomat kulkijat olivat aina riski, joten tarvittiin kirjallisia todistuksia kertomaan siitä, kuka luvallisella matkalla oleva oli ja mistä hän tuli. Mahdollisia matka-asiakirjoja oli monenlaisia, eikä liikkumiseen liittyvien säädösten ymmärtäminen ollut aikalaisille(kaan) itsestään selvää. Matkaa varten hankittiin siis erilaisia asiakirjoja tai luotettiin hyvään onneen ja lähdettiin ilman, että paperit olivat kunnossa.⁴

8

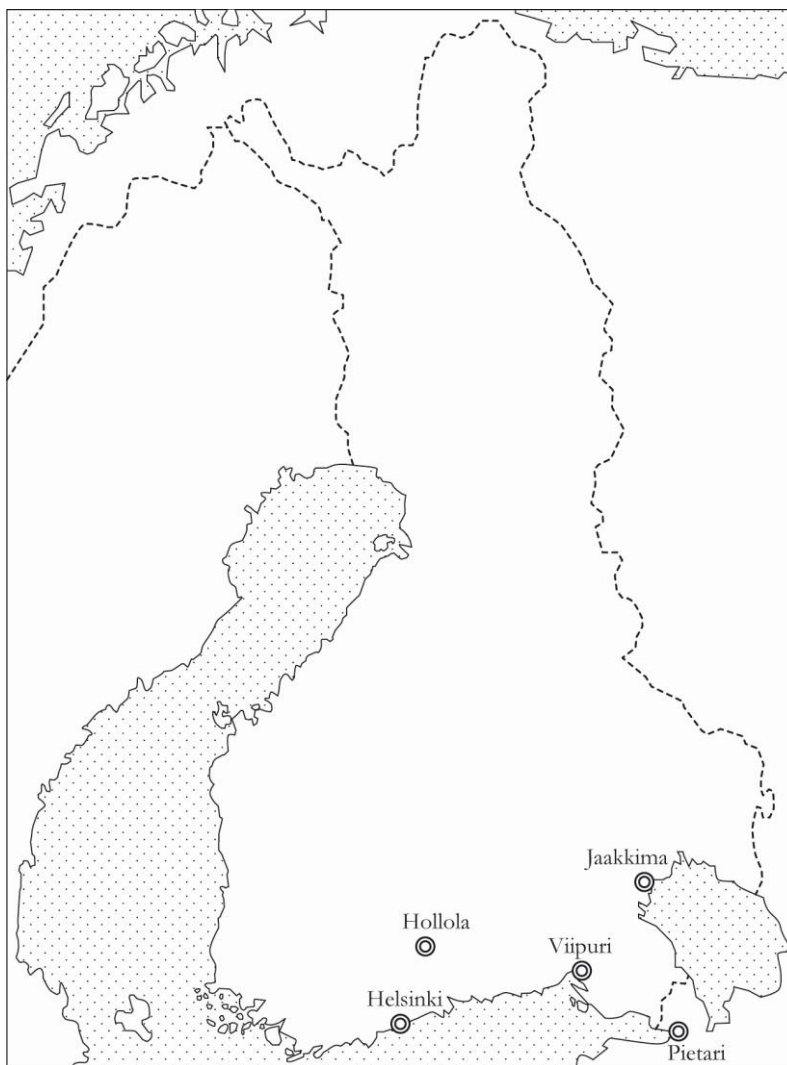
Vielä 1800-luvun puolivälissä palveluspakko, laillinen suojelus ja kotipaikkaoikeuteen liittyvät säädökset rajoittivat tavallisen rahvaan liikkumista ja erityisesti muutto-oikeuksia.⁵ Kuka tahansa ei saanut siirtyä mihin tahansa ja varsinkin köyhän väestönsosan muuttoaikeita pyrittiin säätelemään. Paikallistason päätävä elin, pitäjänkokous, saattoi kieltäytyä vastaanottamasta tulijaa vedoten muun muassa tämän ikään, suureen lapsilukuun tai terveydentilaan. Esimerkiksi vuoden 1817 asetus rajoitti yli 40-vuotiaiden muutto-oikeuksia. Näin pyrittiin välttämään köyhän ja mahdollisesti pitäjänavun tarpeessa olevan väen muutto seurakuntaan.⁶ Tilapäiseen liikehdintään ei kohdistunut yhtä suuria rajoituksia, vaan esimerkiksi työtilaisuuksia etsittiin määräaikaisilla asiakirjoilla. Tämä oli varsinkin vähän varttuneemmille tilattomille reitti hakea töitä oman seurakuntansa ulkopuolelta. Toki lähtijän tuli aina varata mukaansa matkavarjoja, sillä välimatkat olivat Suomessa pitkiä ja liikkuminen paikasta toiseen vei aikaa.⁷ Tämä tarkoitti sitä, että kaikkein köyhimmät eivät päässeet lähtemään.

Tutkin tässä artikkelissa maaseutuväestön liikkumista omalta kotiseudulta muualle keskittyen varsinaisen muuttoliikkeen ulkopuoliseen mobiliteettiin. Usein tilapäinen, sesonkiluontoinenkin liikehdintä kohdistui asioiden hoitamiseen tai uusien työtilaisuuksien etsintään. Tilapäisellä matkustamisella myös kierrettiin muuttorejoituksia. Analysoin erityisesti sitä, mitä ja minkälaisia todistuksia matkalaiset tarvitsivat. Lähdeaineistona toimivat niin kutsutut annettujen todistusten diaarit, joita löytyy muutamien seurakuntien arkistoista. Näiden diaarien avulla voin tutkia, ketkä yleensä lähtivät liikkeelle oman kylän ulkopuolelle, ja millaisin todistuksin. Rajautuminen yhteen lähdeaineistoryhmään ja muutama esimerkkituote (1844–1846) ei anna kattavaa kuvaa maaseutuväestön mobiliteetista, mutta se mahdollistaa hetkellisen kurkistuksen lähtijöiden statukseen, sukupuoleen, matkakohteeseen ja ajankohtaan. Niiden avulla voidaan analysoida myös matkaan lähtemisen syitä.

Matkustamiseen liittyviä asiakirjoja myönnettiin kaikissa seurakunnissa, mutta erityistä luetteloa ei joka paikkakunnalla pidetty: 1840-luvulle päivättyjä diaareja annetuista todistuksista löytyy noin 20 seurakunnasta.⁸ Näistä tutkimuskohteeksi on valikoitunut kaksi pitäjää: Hollolan emäseurakunta Hämeen läänistä ja Jaakkima Viipurin läänistä. Hollolan aineistoon olen tutustunut jo aikaisemmin erään toisen tutkimushankkeen yhteydessä⁹ ja Jaakkima on valikoitunut siksi, että sieltä on saatavilla samantyyppistä ja -laatuista aineistoa.¹⁰ Lisäksi Jaakkima, kuten Hollolakin, eivät sijainneet aivan kaupunkikeskusten läheisyydessä. Näin ollen kaupunkimatkoja on täytynyt suunnitella ja valmistella etukäteen, niistä ei selvinnyt yhden päivän reissuilla. Hollolasta oli tärkeimpään matkakohteeseen, Helsinkiin, hieman yli 100 kilometriä ja Jaakkiman etäisyys Viipurista oli samaa luokkaa. Tosin Sortavalan kaupunki oli Jaakkimasta 40 kilometrin päässä ja Hämeenlinna Hollolasta noin 60 kilometrin matkan takana. Valituilla tutkimusalueilla oli kuitenkin erilainen elinkeino- ja väestörakenne. Hollola oli laaja talonpoikaisvaltainen emäseurakunta, jossa oli vähän vuokraviljelijöitä, mutta kasvava tilaton väestönosa.¹¹ Jaakkima taas oli vielä 1840-luvulla osa karjalaista lahjoitusmaa-aluetta, jossa puolet alueen tiloista oli läänitetty venäläiselle ylimystölle. Tämä näkyi vuokraviljelijöiden suuressa määrässä.¹² Erilaiset tutkimusalueet antavatkin aiheen analysoida, miten pitäjän väestöpohja ja elinkeinorakenne sekä sijainti vaikuttavat väestön mobiliteettiin.

Aikaisempi tutkimus maaseutuväestön liikehdinnästä on lukumääräisesti vähäistä. Maaseutuväestön matkoista muualle on toki kerrottu muun muassa paikallishistoriateoksissa, mutta haasteelliset lähdeaineistot ovat jättäneet ilmiön analyysin ohueksi. Myös varsinaisen muuttoliikkeen tutkimus esimodernilta ajalta on Suomesta ollut harvinaista.¹³ Muuttoliikettä, kuten myös siirtolaisuutta, käsittelevä tutkimus alkaakin Suomessa yleensä vasta tilastojen kehittymisen jälkeiseltä ajalta, siis 1880-luvulta lähtien.¹⁴ Venäjälle suuntautuneeseen matka- ja muuttoliikkeeseen on kohdistunut enemmän huomiota kiitos Max Engmanin ja Tapio Hämysen tutkimusten.¹⁵

Artikkeli rakentuu pappilasta haettujen todistustyyppien mukaan. Taus-toitan ensin tutkimuskysymykseni sekä esittelen lähdeaineiston ja todistusten hakijat. Varsinaiset käsittelyosuudet jaottelen matkakirjoja, työkirjoja, papinkirjoja sekä muita liikkumista todistavia asiakirjoja käsitteleviin lukuihin. Päätän artikkelini lyhyeen loppulukuun.

Kuva 1. Tutkimusalueet ja liikkujien tärkeimmät matkakohteet. Piirros Marjut Uotila.

Papinkirjoja hakemassa

Ennen valtiollista väestörekisteriä, kirkko ja sen papisto oli valjastettu 1600-luvulta lähtien pitämään kirjaa seurakunnan väestöstä. Kirjanpidon pohjana toimivat rippikirjat, vaikka ne olivat ensisijaisesti tarkoitettu rekisteröimään seurakunnan jäsenten ehtoollisella käynti sekä kristinopin taidot. Rippikirjojen lisäksi syntyneiden, vihittyjen ja kuolleiden luettelot – eli historiakirjat – olivat pohjana tilastoille, joita papit toimitivat taulukkolaitoksen väkilukutilastoja varten. Kirkonkirjoja siis konsultoitiiin, kun tuli tietää, kuka ihminen oli, mitkä olivat hänen perhesuhteensa ja millainen oli hänen maineensa.¹⁶ Seurakunnan rekistereihin pohjautuen papit kirjoittivat erilaisia identifikaatiotodistuksia niin valtionhallinnon, paikallisviranomaisten kuin yksityisten käyttöön. Epäselvissä tilanteissa henkilöllisyyteen liittyvät kyselyt lähetettiin suoraan pappilaan. Esimerkiksi vuonna 1845 Hollolan seurakuntaan saapui tiedustelu, kukahan on Juha Henrikinpoika Raja. Mies oli vangittu Hämeenlinnassa rikoksesta epäiltynä, ja tämä oli ilmoittanut viranomaisille olevansa torpparin poika Hollolan Messilästä. Hänestä ei kuitenkaan löytynyt merkintöjä Hollolan kirkonarkistosta, vaikka pappi etsi tietoa seurakunnan rippi- ja historiakirjoista.¹⁷ Vastaavia kyselyitä ja henkilöllisyystarkistuksia oli muitakin. Viranomaiset erityisesti lääninhallinnossa kirjoittivat papiston todistuksiin pohjautuen omia dokumenttejaan, mutta taustalla olivat siis seurakunnan rekisterit. Tämä oli mahdollista, koska kirkkoon kuuluminen oli pakollista ja suurin osa suomalaisista oli luterilaisen seurakunnan jäseniä.

10 Annettujen todistusten diaari on yleisnimitys pappien pitämälle rekisterille, johon he merkitsivät mitä virkatodistuksen¹⁸ luonteisia asiakirjoja he kirjoittivat ja kenelle.¹⁹ Alueellisesti nämä varhaisimmat 1830- tai 1840-luvun diaarit näyttävät keskittyvän Porvoon hiippakunnan alueelle ja siten itäiseen Suomeen.²⁰ Mahdollisesti taustalla on ollut hiippakunnasta lähtöisin oleva käsky pitää luetteloa kirjoitetuista todistuksista. Seurakuntien papit ovat muuallakin laatineet samoja asiakirjoja, mutta niiden olemassaolosta ei ole jäänyt jälkeen samanlaista luettelomaista tietopankkia. Osa seurakuntien papeista kirjoitti tiedot annetuista todistuksista rippikirjaan. Esimerkiksi Hollolassa jo 1830-luvun rippikirja sisältää merkintöjä annetuista todistuksista. 1840-luvulla sama käytäntö jatkui, joten on ollut mahdollista vertailla diaarin ja rippikirjan tietoja keskenään. Tämän perusteella voidaan todeta suurimman osan esimerkiksi työkirjoista merkityn vähintään diaareihin.²¹

Käsialasta ja nimimerkeistä päätellen Hollolassa ja Jaakkimassa moni seurakunnan pappi osallistui rekisterin pitoon ja todennäköisesti myös todistusten kirjoittamiseen. Toisinaan tämä on johtanut merkintöjen kirjavuuteen, eikä rekisteristä aina saa selville dokumentin tarkoitusta. Epäselvien tapausten osuus on tutkimusalueilla kuitenkin varsin pieni.²² Varsinaisia asiakirjoja ei tästä lähdeaiheistosta tapaa, sillä ne jäivät yksityishenkilöiden haltuun, eikä niitä ollut tarpeen palauttaa seurakuntaan. Joitakin viranomaisille toimitettuja virkatodistuksia tavataan kylläkin asianomaisissa viranomaisarkistoissa.²³ Toisaalta tutkimusalueiden papit ovat referoineet todistusten sisältöä diaarien sivuille, joten varsinaisten annettujen todistusten puute ei aiheuta ongelmia. Hollola ja Jaakkima ovatkin valikoituneet tutkimuskohteiksi varhaisten luetteloiden laajan sisällön takia. Niiden rekistereistä selviää dokumentin hakijan nimen lisäksi tämän kotipaikka, mainetiedot (ja erityisesti mainetta rasittavat tuomiot) sekä kristinopin taidot. Toisinaan papit rekisteröivät myös matkojen syitä valaisevia seikkoja. Tällainen kirjaamistarkkuus ei ollut itsestään selvää, sillä eräissä seurakunnissa samainen lähdeaineisto on sisällöltään hyvin niukkaa, eikä anna mahdollisuutta tarkempaan analyysiin. Hollolan asiakirjat on nyt ja aikaisemman tutkimuksen yhteydessä käyty läpi kattavammin kuin Jaakkiman diaarit. Tästä syystä Hollolan esimerkit on kerrottu nimillä, Jaakkiman ei.

Valtaosa todistuksista oli luonteeltaan erilaisia papinkirjoja (*prestbevis*) eli mainetodistuksia (*frejdebetyg*), joista saatettiin käyttää niiden käyttötarkoitukseen liittyvää nimitystä.²⁴ Esimerkiksi esteettömyystodistusta, jota tarvittiin, kun menttiin toisella paikkakunnalla naimisiin, kutsuttiin avioliittotodistukseksi (*giftebetyg*). Sairaalaan menoa varten oli oma todistustyyppi (*lasarett/läkarebetyg*), entiset sotilaat ja virkamiehet sekä heidän omaisensa hakivat eläketodistuksia (*pensionbetyg*). Papin kirjoittamaa virkatodistusta tarvittiin myös haettaessa lainhuutoja ja veronalennuksia. Lisäksi mainetodistuksia laadittiin oikeusistuimia varten, jolloin kyse oli joko syytettyjen henkilötietojen tarkistamisesta tai todistaja tarvitsi niin kutsutun todistajakirjan (*wittnesbetyg*).²⁵ Kun oikeudenistunto pidettiin oman kotipitäjän ulkopuolella, voidaan tätä tietoa käyttää liikkumisalueiden kartoittamisessa. Toinen todistustyyppi, joka myös edellytti liikkumista, oli edellä mainittu lääkärissä käyntiä tai sairaalamatkaa varten myönnetty mainetodistus. Suurin osa tilapäistä liikkumista varten haetuista asiakirjoista oli kuitenkin työkirjoja (*arbetsbetyg*). Niitä tarvittiin, kun matkustettiin joksikin aikaa toiselle paikkakunnalle työntekoon.²⁶

Asiakirjan yhteyteen liitetystä nimikkeestä saa siis usein käsityksen, millaisesta matkasta oli kyse. Toisinaan diaariin kuitenkin kirjoitettiin vain sana mainetodistus tai todistus (*betyg, bevis, attest*), jolloin merkinnän asiasisältöä analysoimalla voidaan saada käsitys matkan tarkoituksesta. Esimerkiksi vuoden 1845 syyskuussa haki torpparinpoika Kustaa Erkinpoika Lohm Hollolan Paakkolasta todistuksen, josta pappi kirjoitti annettujen todistusten luetteloon *uti Hfors söka arbeteförtjenst*.²⁷ Lohm lähti siis Helsinkiin etsimään töitä.

Varsinaisesti matkustamista varten laadittiin erityisiä matkakirjoja (*res/resebetyg*), jotka olivat niin kutsuttuja sisämaan passeja.²⁸ Periaatteessa kaikkeen lääninrajojen ylitykseen olisi vaadittu lääninhallituksen myöntämä sisämaanpassi, mutta näin monimutkaisesti ei aina toimittu.²⁹ Lääninhallituksen virkamiehet kirjoittivat asiakirjoja myös ulkomaille matkustamista varten. Tällaisia passeja varten matkalaiset tarvitsivat kuitenkin seurakuntansa papin kirjoittaman virkatodistuksen, jonka perusteella lääninhallinnossa laadittiin varsinainen passi. Papintodistukset (*passbetyg*) ulkomaanpassia varten löytyvät annettujen todistusten diaareista. Ne eivät ole siis varsinaisia passeja, vaan passiin liittyviä henkilötodistuksia, vaikka tosinaan pelkästään niiden turvin lähdettiin matkalle.³⁰ Säädöksien ja asiakirjojen moninaisuuden vuoksi matkajan kirjalliset todistukset eivät aina olleet oikeanlaisia. Varsinaiset muuttokirjat (*flyttningsbetyg*) dokumentoivat tilapäistä liikkumista silloin kun muuttaja palasi lyhyen ajan kuluessa takaisin.³¹ Tässä työssä muuttoasiakirjojen mukaista liikehdintää ei ole huomioitu, sillä muuttamiseen ja muuttoasiakirjojen myöntämiseen liittyvät tiedot on rekisteröity eri luetteloihin.

Kaikki matkalle lähtijät eivät hakeneet pappilasta henkilötodistuksia, vaan matkaan jouduttiin ilman asiakirjojakin. Näistä lähtijöistä on tietoja saatavilla silloin, kun matkalla on tapahtunut jotain yllättävää. Esimerkiksi talonpojan pojan vaimon kuollessa äkillisesti Käkisalmissa kirjoitti Jaakkiman pappi annettujen todistusten diaariin hautajaiset mahdollistavan todistuksen.³² Myös rippikirjoihin saatettiin rekisteröidä toisella paikkakunnalla tapahtuneet kuolemantapaukset, joiden taustalla ei aina ole todettavissa liikkumiseen oikeuttavia asiakirjoja. Tämä osoittaa, että liikkumista varten myönnettyt dokumentit kertovat liikehdinnän vähimmäismääristä, ei liikkumisen kokonaisvolyymista. Periaatteessa asiakirjat kertovat vain aikeista lähteä matkalle, ei sitä, onko asiakirjan haltija todella päätenyt liikkeelle.

Kuten yllä luetelluista nimikkeistä huomaa, todistuksia oli monenlaisia ja niitä myönnettiin eri tarkoitusta varten. Seuraavaksi perehdymme tarkemmin tutkimusalueiden materiaaliin.

Annetut todistukset Hollolassa ja Jaakkimassa

Varsinaiset annettujen todistusten luettelot alkavat Jaakkimassa vuodesta 1843 ja Hollolasta vuoden 1844 maaliskuusta.³³ Olen tasavertaisuuden vuoksi aloittanut analyysin vuodesta 1844 ja jatkanut seurantaan seuraavat kaksi vuotta. Perimmäinen syy tähän on Jaakkimassa tapahtuneet kirjaamistavan muutokset. Uudella, vuodesta 1847 alkavalla niteellä on erilainen otsikko, joka antaa viitteitä siitä, että niteen sisältö koskisi vain myönnettyjä passitodistuksia. Myös kirjausten luonne muuttuu niukemmaksi ja luettelomaisemmaksi. Hollolasta yhtenäistä tarkastelua olisi ollut mahdollista tehdä vuoteen 1850 saakka, jonka jälkeen sielläkin asiakirjojen luonne muuttuu. Esimerkiksi työkirjat katoavat merkinnöistä.³⁴

Olen kirjannut tiedot ensisijaisen ja nimellä mainitun hakijan mukaan, eli jos koko perhe on lähtenyt matkaan, olen merkinnyt hakijan perheen pään eli miehen mukaan. Tämä koskee erityisesti Jaakkiman tilannetta, jossa perhekunnittaisia hakemuksia on lähes 200. Hollolassa koko perheen matkat olivat harvinaisia. Jos matkakirja, passitodistus tai muu dokumentti on kirjattu useammalle henkilölle – joiden henkilötiedot on kokonaisuudessaan merkitty rekisteriin – olen kirjannut nämä tiedot yksitellen, vaikka ne olisikin merkitty samalle järjestysnumerolle. Tässä kohtaa oletan, että pappi on kirjoittanut yksilölliset todistukset, vaikka tiedot on rekisteröity samalle numerolle. Usein kyse ei näytä olleen sukulaisuussuhteista, vaan samasta asiakirjatyypistä ja matkan määränpäästä, ehkä samasta matkaseurueestakin. Jaakkiman tilastoista on jätetty pois passin uusimiset, sillä henkilö oleskeli jo tällöin pääsääntöisesti Pietarissa.

Hollolan annettujen todistusten diaarit sisältävät vuosittain 200–400 järjestysnumeroa, Jaakkimassa vastaava lukumäärä on kaksin-kolminkertainen, noin 600–700. Nämä luvut eivät siis kerro hakijoiden määräästä, sillä yksi numero saattoi sisältää useiden henkilöiden asiakirjapyyntöjä.³⁵ Kun puhutaan yksittäisten henkilöiden tai perhekunnittain myönnettyistä dokumenteista, liikkumiseksi tarvittavia todistuksia on tulkittu niitä haetun Hollolasta 579 kappaletta ja Jaakkimasta 1717. Pitäjien todistusten erilaiseen lukumäärään vaikutti erityisesti se, että niitä haettiin erilaisiin tarkoituksiin (katso Taulukko 1.). Hollolassa työn perässä matkustettiin työkirjan kanssa, Jaakkimassa Pietarin vetovoima ja passia varten haetut papintodistukset aiheuttivat suurimman hakemusmassan. Tosin Jaakkimassa haettiin myös työkirjoja, mutta Hollolasta ei juurikaan laadittu todistuksia passia varten. Väkilukuun suhteutettuna matkustaminen tai matkaan lähteminen ei ollut kovin yleistä. Hollolassa on vuoden 1845 henkikirjoihin merkitty lähes 7000 asukasta ja Jaakkimassa melkein 9000.³⁶ Hakemusluvut ovat kuitenkin sen verran suuria, ettei täysin staatistisesta, paikallaan pysyvistä yhteisöstä voida puhua.

Taulukko 1. Liikkumiseen tulkittujen matka-asiakirjojen lukumäärä Jaakkimassa ja Hollolassa vuosina 1844–1846.

	Jaakkima	J miehet	J naiset	Hollola	H miehet	H naiset
passitodistukset	1460	1242	218	0	0	0
matkakirjat	23	20	3	91	63	28
työkirjat	187	179	8	338	254	84
muut	47	43	4	150	108	42
	1717	1484	233	579	425	154

Lähde: Jaakkiman seurakunnan arkisto, Annettujen todistusten diaarit 1843–1846, II Ac:1, KA; Hollolan seurakunnan arkisto, Annettujen työtodistusten diaari 1844–1846, 1846–1850, II Ac, KA.

Jo annettujen todistusten määrällinen tarkastelu osoittaa, että liikkuminen ja liikkeelle lähteminen oli sukupuolittunutta. Kummassakin pitäjässä miehet liikkuvat selvästi enemmän kuin naiset. Jaakkimassa ilman miestä liikkuvia naisia oli vain 14 prosenttia kaikista asiakirjan hakeneista. Hollolassa tilanne on tasaisempi, sillä lähes joka kolmas asiakirjaa pyytäneistä oli nainen. Verrattuna muuttoliikkeeseen, jossa naisten ja erityisesti nuorten naisten osuutta on pidetty korkeana, nämä luvut näyttävät kuitenkin pieniltä.³⁷ Miehet lähtivät liikkeelle useammin.

Matkakirjan hakijat

Matkakirja antoi haltijalleen nimenmukaisesti oikeuden yksittäiseen matkaan tietylle, asiakirjassa nimetyille seudulle. Tutkimusalueilla matkojen kohteena olivat lähinnä kaupungit, lähiseudun pitäjiin suunnattuihin matkoihin hankittiin vain yksittäistapauksissa henkilöllisyyden todistavia asiakirjoja. Todennäköisesti lähiliikenne oli vilkkaampaan kuin asiakirjat osoittavat, sillä näille matkoille tai reissuille ei useinkaan katsottu tarvittavan kirjallisia dokumentteja. Matkailijat mahdollisesti tunnettiin muuten, tai ainakin tiedettiin seutu, jolta matkalainen tuli. Jos todistuksia sittenkin tarvittiin, ne oli mahdollista toimittaa jälkikäteen. Matkan pituudella, kuten myös kohteella, oli siten merkitystä. Esimerkkinä tästä voidaan ottaa Viipuri. Se oli entuudestaan jaakkimalaisille tuttu kauppakaupunki, jossa oli totuttu säännöllisesti vierailemaan.³⁸ Jaakkimassa ei kuitenkaan otettu matkakirjoja Viipuria varten, kun taas Hollola oli sen verran kaukana, että siellä Viipuriin menijät varautuivat matkalleen todistuksin. Esimerkiksi hollolalainen rusthollari Kalle Kustaa Andelin oli ennen matkaansa hakenut pappilasta mainetodistuksen, johon oli kirjattu matkan syy: Viipurin markkinat.³⁹

13

Kuva 2. Johan Knutson: *Lappo, Finland framställdt i teckningar, vibkot XXVIII-XXX, 1850.* Kansallisgalleria. C III B II 245:93.

Matkatodistuksiksi tulkitut asiakirjat eivät ole tutkimusalueilla kovin lukuisia, Jaakkimalla niitä myönnettiin vähän yli 20 kappaletta ja Hollolassakin vain 90 (Taulukko 1.). Suurin osa matkakirjoista oli pyydetty Helsinkiä (Hollola) tai Pietaria (Jaakkima) varten. Tämä antaa aiheen epäillä, että hakija on työkirjan tai passitodistuksen sijaan pyytänyt pappia kirjoittamaan matkakirjan. Hollolasta moni matkakirjan kera Helsinkiin lähtenyt oli itsellisnainen, jotka hakivat muutenkin usein työkirjoja. Lisäksi muutama Pietariin lähtijä oli hankkinut matkakirjaansa takaajan, mikä viittaa pidempiaikaiseen oleskeluun. Päinvastaisiakin esimerkkejä toki löytyy, joskus matkan tarkoitus oli vain vierailu kaupungissa. Esimerkiksi talonpojan vävy Kustaa Karhula Hollolan Viitailan kylästä ilmoitti papille matkustavansa Helsinkiin hoitamaan yksittäistä asiaa.⁴⁰

Diaareihin ei ole kovin tarkasti kirjattu matkalle lähdön syitä. Eräs harvinainen esimerkki Jaakkimalta kertoo, kuinka kaksi lampuotia haki matkakirjaa lähtiessään etsimään karanneita hevosiaan. Tällöin matkakohde on jätetty avonaiseksi, sillä se suuntautui pitäjän ulkopuolelle (*utom socken*).⁴¹ Lampuodit eivät siis tienneet, kuinka kauas heidän etsintämatkansa vie ja varautuivat matkakyselyihin (aiheenkin takia) kirjallisin todistein. Hollolasta Espooseen matkanneet entisen sotilas Sputnikin tyttäret Saara ja Henriikka puolestaan lähtivät vierailulle veljensä luo.⁴² Yksittäisen asian hoito oli myös Lappeenrantaan matkanneen talonpojan appiukon Kalle Petterinpoika Tonttilan matkan taustalla.⁴³

Kaikki yhteiskuntaluokat näyttävät hakeneen matkakirjoja, mutta aineiston ollessa määrällisesti näin pieni, ei tästä voi tehdä suuria johtopäätöksiä. Noin 30 prosenttia matkakirjan hakeneista oli Hollolassa naisia, Jaakkimassa vain kolmesta prosentista. Matkustaminen ja matkaan lähtö seikkailunhalun ja turismin vuoksi oli kuitenkin yläluokan ja varakkaamman kansanosan huvia, talonpojilla on todennäköisesti ollut matkoilleen konkreettiset syyt.⁴⁴

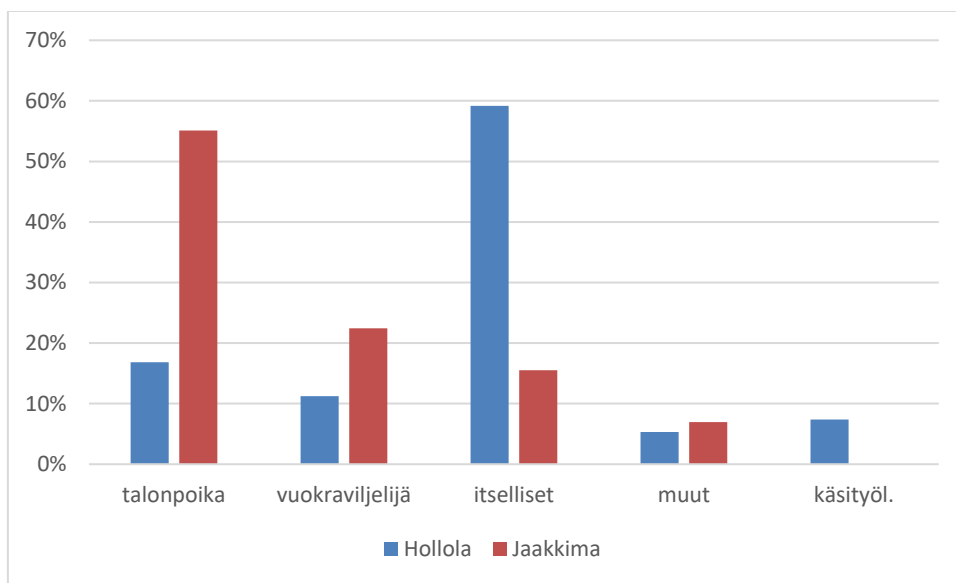
Työkirjalla matkaan lähteneet

Tilapäisiä työtilaisuuksia etsimään voitiin lähteä työkirjan kanssa, sillä asiakirja oikeutti nimensä mukaisesti haltijansa työskentelemään väliaikaisesti oman kotiseutunsa ulkopuolella. Se oli tarkoitettu lähinnä sesonkiluontaisen työn harjoittajille ja työvaelluksille, sillä asiakirja oli voimassa vain vuoden ajan.⁴⁵ Toki muillakin henkilötodistuksilla ja ilman asiakirjoja lähdettiin työnhakuun, mutta työkirjan avulla saattoi todistaa olevansa kunniallisesti henkikirjoitettu, laillisen suojelun omaava henkilö. Dokumentti ei oikeuttanut pysyvään muuttoon ja kohde pysyi edelleen kotiseurakuntansa jäsenenä.⁴⁶ Työvaellukset ja töiden etsintä saattoivat omalta osaltaan edistää varsinaista muuttoliikettä, sillä niiden avulla pystyi tutustumaan uusiin seutuihin ja kokeilemaan toimeentulomahdollisuuksiaan oman kotiseutunsa ulkopuolelta. Työkirjan avulla myös kierrettiin muuttorajoituksia, varsinkin jos muuton kohteena ollut seutu oli muuten tarkka muuttajien ominaisuuksista.

Työkirjaa haettiin pääosin kaupunkeihin suuntautuviin työnhakumatkoihin, eivätkä lähiseudun maaseutupitäjät näytä houkutelleen työtilaisuuksillaan. Tässä kohtaa on syytä sulkea pois vuosipalkollispestit, sillä vaihtaessaan palveluspaikkoja pitäjän rajan yli, renkien ja piikojen edellytettiin toimittavan uudelle isännälleen muuttokirjansa, ei työkirjaa. Työkirjoja haettiin Hollolassa useammin kuin Jaakkimassa. Hollolassa noin puolet kaikista annetuista todistuksista oli Helsinkiin suuntautuvia työkirjoja (lähes 300), koko diaariahan kutsuttiin työkirjaluetteloksi. Vähän yli kymmenen työnhakumatkan kohteita olivat Viipuri ja Lappeenranta. Näistä jälkimmäisessä oletettavasti hakeuduttiin juuri aloitetulle Saimaan kanavan rakennustyömaalle, jonka suosio kasvoi edelleen.⁴⁷ Vain muutama yksittäinen dokumentti on Hollolassa kirjattu muualle.

Jaakkimassa pappi kirjoitti tutkimusajanjaksona lähes parisataa työkirjaa. Niissä pääasiallinen kohde oli Sortavalan kaupunki (120). Muita yli kymmenen hakemuksen määränpäättä olivat Salmi ja Ruskeala. Näin työkirjanhakijoiden suuntana oli Jaakkimassa yleensä pohjoinen, Hollolassa puolestaan etelä. Viipuri ei sen sijaan houkuttanut jaakkimalaisia työtilaisuuksillaan, vaikka kaupungin omat työmiehet olivatkin huolestuneet muualta tulleen kulkutyöväen määrästä.⁴⁸ Lisäksi Jaakkimassa laadittiin jonkin verran työkirjoja Pietaria varten, mutta on epäselvää, pääsikö työkirjan avulla todella matkustamaan Pietariin.

Varsinkin kasvava Helsinki tarjosi rakennustyömaillaan kausiluontoisia työtehtäviä maaseudulta tullelle työväelle, jolla ei ollut erityistä koulutusta, taitoja tai varoja. Myös satamat työllistivät kulkutyöväeksi kutsuttuja sesonkityöläisiä. Lisäksi erilaiset yritykset saattoivat kesäisin palkata lisätyövoimaa. Jaakkimalta mahdollisesti matkattiin Ruskelan kaivoksille kysymään töitä tai Salmiin sahat houkuttivat pääasiassa talonpoikaisluokkaan kuuluvia työkirjan ottajia. Vuokraviljelijätaustaisia (lamputeja tai torppareita) työnhakijoita oli Jaakkimassa hieman alle neljännes (katso Kuvio 1). Tämä ei tarkoittanut sitä, että isännät lähtivät yksinomaan kausityöhön, vaan suurin osa työkirjan ottaneista oli talollisten ja lampuotien poikia, veljiä tai vävyjä. Itsellisten osuus sesonkityön hakijoista oli hieman yli viidennes. Hollolassa työkirjojen hakijaprofiili näyttää erilaiselta. Siellä työtilaisuuksia oman seudun ulkopuolelta lähtivät etsimään ennen kaikkea tilattomat.⁴⁹ Talollisia tai torppareita, eli maahan sidottuja työkirjan hakijoita oli alle kolmannes. Myös joukko käsityöläisiä lähti etsimään lisätoimeentuloa kaupungeista, mitä Jaakkimassa ei tapahtunut.

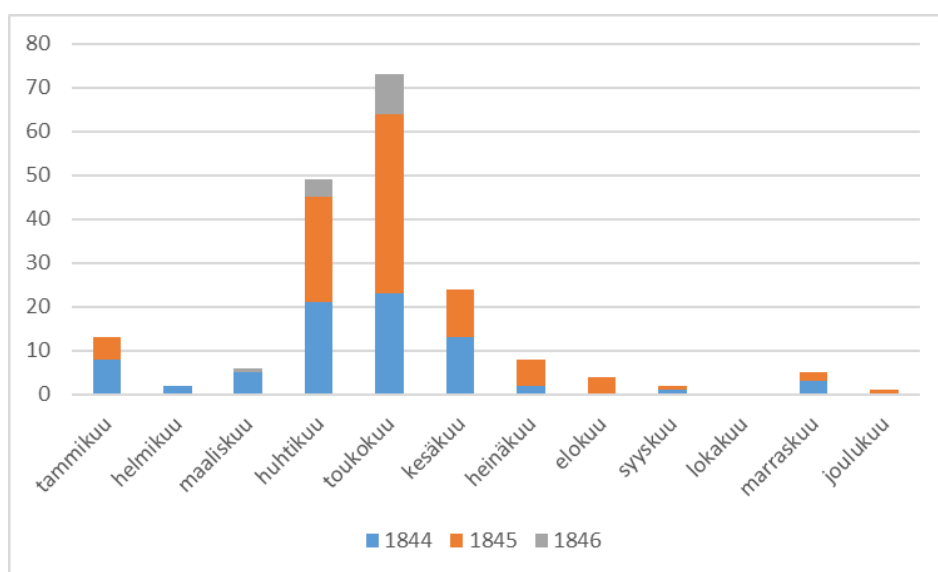

Kuvio 1. Työkirjan ottaneiden sosiaalinen status Hollolassa ja Jaakkimassa 1844–1846, prosentit. Lähde: Annettujen todistusten diaarit

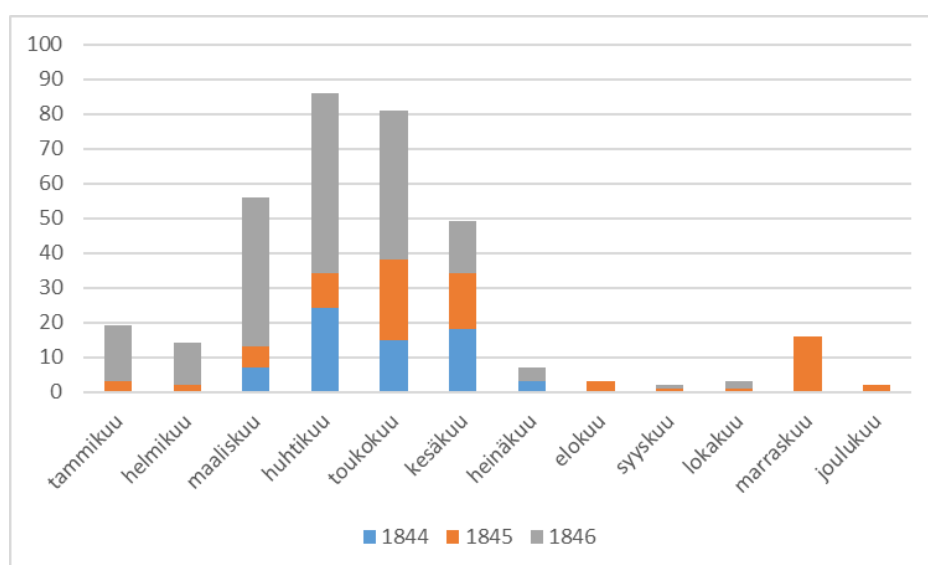
Toinen suuri ero hakijaprofiilissa oli työkirjan ottaneiden sukupuoli. Kun Hollolassa neljännes työkirjan ottaneista oli naisia, on vastaava luku Jaakkimassa neljä prosenttia. Jaakkimalaiset naiset eivät siis lähteneet työnhakuun työkirjalla. Hollolastakaan kaikki naiset eivät päätyneet turvautumaan kaupunkilaiseen sesonkityöhön, sillä lähtijöiden joukossa ei ole talonpoikaisemäntiä. Valtaosa lähtijöistä oli itsellisiä, joiden työtehtäviin todennäköisesti kuului tiilien kantoa rakennustyömailla ja lastaustöitä satamissa sekä perinteisiä kotitalousaskareita, siivousta, pyykkäystä ja ruuanlaittoa. Yleensä työkirjan hakijat olivat jo hieman varttuneempia naisia, sillä heidän keski-ikänsä kohosi yli kolmekymmenen, toisinaan jopa yli 40 vuoden. Osa itsellisistä, joita oli kaikista siviilisäädystä, oli siis muuttorajoitusten kohteena ikänsä ja statuksensa puolesta.⁵⁰ Näyttää myös siltä, että varsinkin naiset lähtivät työnhakuun usein ryhmissä.

Siitä kertovat joko samalle järjestysnumerolle myönnetyt yhteiset työkirjat tai peräkkäisinä otetut todistukset. Toki voidaan huomata myös nuorten miesten liikkuneen toisinaan ryhmissä.⁵¹

Sen sijaan ajankohta, milloin työkirjaa pyydettiin, oli tutkimusalueilla suhteellisen yhtenäinen. Tilapäisen työn hakuun lähdettiin yleensä keväällä. Aika maaliskuusta kesäkuuhun oli ylivoimaisesti suosituin ajankohta lähteä työnhakuun niin Hollolasta kuin Jaakkimastakin (Kuviot 2 ja 3). Jaakkimassa eniten työkirjan ottaneita oli huhti-toukokuussa, Hollolassa käytiin jo maaliskuussa pappilassa hakemassa todistusta. Ajankohtaan ovat vaikuttaneet niin matkustusolosuhteet kuin kaupunkien työtilaisuuksien tarjonnan kasvu. Kesäisin maaseudulla oli sesonkitöitä maanviljelyksen parissa, joten silloin ei matkaan lähdetty. Syksyllä ja erityisesti marraskuussa ovat vuosipalkollispestien jaossa osattomaksi jääneet hakeneet jonkin verran työkirjoja.⁵²

Kuvio 2. Työkirjan ottaneiden lukumäärä kuukausittain, Jaakkima 1844–1846. Lähde: Annettujen todistusten diaarit.

Kuvio 3. Työkirjan ottaneiden lukumäärä kuukausittain, Hollola 1844–1846. Lähde: Annettujen todistusten diaarit.

Hollolassa eniten työkirjan hakeneita oli vuonna 1846 ja pappilan ovi kävi tiuhaan myös seuraavana vuonna. Samat henkilöt saattoivat olla monena vuonna pyytämässä papilta työkirjaa, sillä asiakirja oli voimassa vain vuoden. Voidaankin todeta, että erällä henkilöillä oli rekisterissä useita merkintöjä. Jaakkimassa sen sijaan työkirjan hakijoiden lukumäärä oli laskusuunnassa. Pitäjän kohdalla Pietarin vetovoiman kasvu mahdollisesti vaikutti työkirjojen suosioon, ja työvaellukset kohdistuivatkin valtakunnan pääkaupunkiin. Suurin osa Jaakkiman pappilasta haetuista todistuksista oli Pietarin passihakemuksia.

Papinkirjat passeja varten

Venäjälle matkustamiseen tarvittiin passeja, vaikka Suomi oli 1800-luvulla osa Venäjän valtakuntaa ja suomalaiset Venäjän alamaisia.⁵³ Varsinaisen passilomakkeen täyttivät lääninhallinnon virkamiehet, mutta tätä varten vaadittiin kotiseurakunnan papilta henkilötietoja sisältävä todistus (*passbetyg, passbevis, passbiljet*). Jaakkimassa tiedot näiden asiakirjojen myöntämisestä on kirjattu annettujen todistusten diaariin; vuodesta 1847 lähtien diaarit näyttävät sisältäneen lähes yksinomaan passeja varten pyydettyjä todistuksia. Hollolassa vastaavia asiakirjoja ei 1840-luvulla myönnetty, eikä hollolalaisia tuolloin matkustanut suuria määriä Pietariin tai Venäjälle.⁵⁴

Vuodesta 1824 lähtien passit voitiin myöntää joko määräaikaisena matkapasseina tai toistaiseksi voimassa olevana passeina, jolloin ne vaihdettiin Pietarin passitoimistossa oleskelupasseiksi. Tämä mahdollisti pidempiaikaisen oleskelun Venäjällä.⁵⁵ Ikävä kyllä annettujen todistusten diaarit eivät ainakaan Jaakkimassa tavallisesti paljasta, minkälaisia passeja haettiin.⁵⁶ Osa Pietariin lähtijöistä oleskeli siellä sesonki-
luontoisesti tekemässä töitä tai vieraili lyhytaikaisesti kuljettaessaan sinne tavaroita myytäväksi. Osa passin hakijoista taas muutti Pietariin pidempiaikaisesti asumaan. Max Engman toteaa, että raja työmatkaajien ja muuttajien välillä oli häilyvä, eikä kovin tarkkoja lukumääriä erilaisista matkaajista ole saatavilla. Pietari

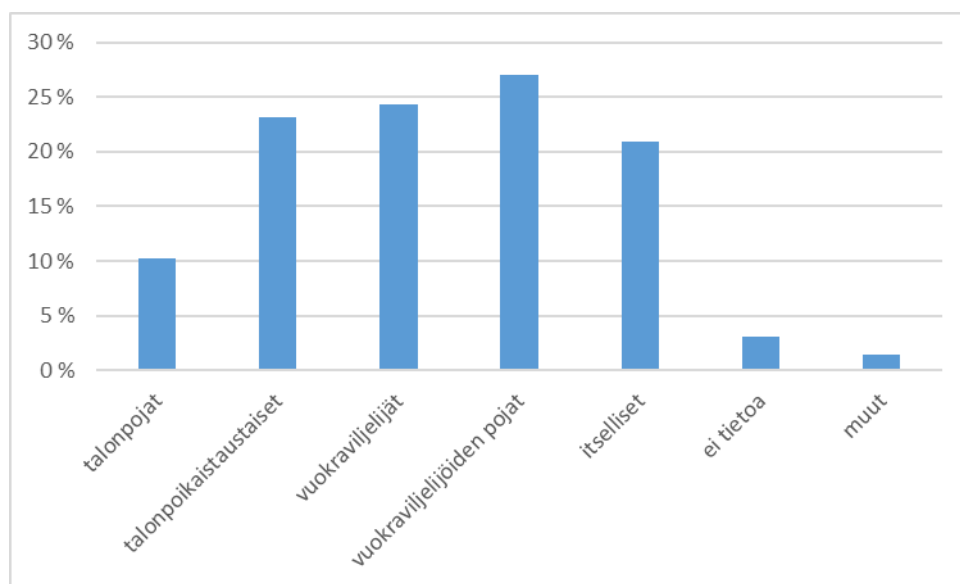
oli hyvin suosittu sekä työ- ja kauppatkalaisen että muuttajien keskuudessa. Varsinkin Laatokan lounas- ja luoteiskolkkien asukkaat, joihin lukeutuivat myös jaakkimalaiset, lähtivät ahkerasti Pietariin.⁵⁷ Mistään uudesta ilmiöstä ei kuitenkaan ollut kyse, koska Pietarin matkailu oli jo alkanut 1700-luvulla.⁵⁸

Kuva 3. J.A. Atkinson, 1804: Suomalaiset kalamyyjät tuomassa eläviä kaloja Pietarissa. Museovirasto.

Varsinkin perhekunnittain matkaan lähteneet ovat hyvinkin voineet havitella pysyvää muuttoa valtakunnan pääkaupunkiin. Lisäksi huomiota herättävä määrä aviovaimoja lapsineen matkasi ilman miestä Pietariin. Mahdollisesti mies jo odotti perhettään Pietarissa, eikä kyse ollut perheiden hajoamisesta. Tämän seikan varmistaminen vaatisi kuitenkin perheiden yksityiskohtaista tutkimusta. Koska Pietariin muuttaneita oli niin runsaasti, heräsi pääkaupungissa kysymys siitä, oliko Suomessa syntyneet henkilöt oikeutettuja siirtämään kirjansa Venäjälle. Ongelma ratkaistiin vasta vuonna 1848 siten, että muuttajat pysyivät suomalaisen seurakuntansa jäsenenä. Heidät velvoitettiin kuitenkin maksamaan erityistä köyhäinhoitomaksua seurakunnalleen, sillä heidän palaamisensa Suomeen ja kotiseurakuntiansa elätettäväksi oli mahdollista.⁵⁹ Pietarissa toimivat seurakunnat huolehtivat kirkollisista toimituksista, kunhan sinne muuttaneet veivät heille papinkirjansa.

Jaakkimassa valtaosa kirjoitetuista asiakirjoista oli passitodistuksia. Hakijoita oli monenlaisia. Suurin osa heistä, lähes puolet, kuului lampuotien joukkoon (Kuvio 4). Tämä ei ole Jaakkiman väestörakenteen kohdalla yllättävää, sillä puolet pitäjstä oli tuohon aikaan lahjoitusmaana. Lampuotien pojat olivat suurin Pietariin matkannut ryhmä. Myös talonpoikaistaustaiset hakivat usein passitodistuksia, sillä hieman alle kolmannes kuului tähän joukkoon. Isäntiä heistä oli hieman alle kolmannes, muut olivat talonpojan poikia, veljiä, vävyjä, tyttäriä ja myös emäntiä. Sen sijaan itsellistaustaisia oli vain viidennes kaikista passitodistuksen hakijoista. Hakijaprofiilien perusteella voidaankin tulkita, että kaikki passitodistuksen hakijat eivät olleet muuttamassa Pietariin, vaan esimerkiksi talonpoikaissännät lähtivät viemään sinne tuotteitaan myytäväksi. Lisäksi rahdinajo oli merkittävä toimeentulon lähde Jaakkiman seudun talonpojille.⁶⁰ Lampuotien pojat tai itsellisten joukkoon kuuluvat taas saattoivat etsiä toimeentuloa kasvavasta pääkaupungista. Kaikki matkaajat eivät kuitenkaan olleet yhtä tervetulleita. Valtiovalta sääti koko joukon varsinkin köyhemmän väestöosan liikkumista rajoittavia säädöksiä.⁶¹ Vastaanottava seutu ei kuitenkaan voinut estää muuttoa, jos asiakirjat olivat muuten kunnossa.

Kuvio 4. Passitodistuksen hakijoiden sosiaalinen status, Jaakkima 1844–1846, prosentit.
Lähde: Annettujen todistusten diaarit.

Jonkin verran passitodistuksia haettiin myös Laatokalle tai Valamoon. Laatokalle lähtijät olivat yksinomaan miehiä, eli on oletettavaa, että nämä todistukset liittyivät työntekoon tai kauppamatkoihin, ehkä Laatokalla kulkevaan rahtiliikenteeseen.⁶² Passin pyytäjistä kolme neljästä oli lampuotitaustaista. Lähes

200 miestä haki tällaista passitodistusta. Valamoon, eli Laatokan saarella olevaan luostariin haki kirjaa vain muutama yksittäinen mies. Tällöin kyse oli mahdollisesti pyhiinvaelluksen luontaisista matkoista, mutta hakijoiden uskonnollista taustaa ei ole nyt tarkistettu.⁶³

Muut liikkeellelähdistä kertovat asiakirjat

Eräät muutkin pappien kirjoittamista todistuksista edellyttivät liikkumista ja kotipitäjän ulkopuolelle matkustamista. Esimerkiksi kun tarvittiin lääkärin hoitoa tai jopa sairaalassa oleskelua, Hollolasta matkattiin joko Hämeenlinnan lääninsairaalaan tai Helsingin yliopiston kliiniseen instituuttiin (*Cliniska institutet*).⁶⁴ Näitä matkoja varten tuli hankkia mainetodistus, josta selvisi lähtijän ikä ja mahdollisesti taloudellinen tila, sillä toisinaan todistuksen yhteydessä on mainittu kirjoitetun köyhystodistuksen (*fattig-bevis*). Sairaanhoidon saattoi joutua turvautumaan kuka tahansa, mutta köyhempi itsellistä näyttää olevan runsaammin edustettuna kuin talonpoikaissäätty. Syy miksi hakeutua saamaan lääkärinhoitoa jää usein merkitsemättä. Toisaalta kun palveluspiika Anna Leena Eevantytär Hollolan Paakkonlan kylästä halusi lähteä Helsingin kliiniseen instituuttiin saamaan apua silmäongelmiinsa, on pappi kirjoittanut matkan syyksi: *i ända-mål att erhålla bet? för sina sjuka ögon ... till Cliniska Institutet i Hfors*.⁶⁵ Erinäisiä kertoja on sairaalamatkan syyksi mainittu sukupuolitauti. Tähän viittaa myös sairaalakohteeksi mainittu kuurihuone eli *Kurhuset*, sillä se on yleisesti ymmärretty sukupuolitauteihin erikoistuneeksi laitokseksi.⁶⁶ Kaikkiaan naiset ovat eri syistä hakeutuneet saamaan lääkärin hoitoa hieman yleisemmin kuin miehet, mutta ero ei ole suuri.

Jaakkiman aineistossa on vain yksittäisiä sairaalaa varten kirjoitettuja todistuksia. Lisäksi Jaakkiman aineistosta on jätetty huomioimatta kihlakunnanoikeuksia varten tehdyt todistukset, sillä niiden analyysia varten tarvittaisiin laajempaa paikallistuntemusta. Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin todeta niitä olleen jonkin verran ja valtaosa todistajiksi kutsutuista oli miehiä. Myös Hollolasta lähes kaikki oman käräjäläluksen ulkopuoliset virkatodistukset oli kirjoitettu miehille. Osa niistä oli kihlakunnanoikeuden istuntoihin lähiseudulle, mutta myös Uudenmaan rannikkoalueen pitäjiin, kuten Pyhtäälle tai Sipooseen. Mainetodistuksia tarvittiin lisäksi kaupunkien raastuvanoikeuksiin Porvooseen, Tampereelle ja Hämeenlinnaan. Aina sanamuodosta ei saa selvää, onko kyse ollut todistajan vai syytetyn roolista, mutta esimerkiksi torpparipoika Matti Erkinpoika Viitailasta oli Tampereella syytettynä hevosvarkaudesta.⁶⁷ Oletettavaa on, että henkilöiden tuli olla oikeudenistunnossa läsnä, joten myös nämä asiakirjat todistavat omalta osaltaan aikalaisten liikkuvuudesta.

Lopuksi

Kahden erilaisen tutkimusalueen avulla voidaan hahmottaa, mitä haetut dokumentit kertovat yhteisöistä ja niiden jäsenten liikkuvuudesta. Yhteistä nyt analysoidulle pitäjille oli väestön tarve löytää uusia työtilaisuuksia; matkaan lähdettiin toimeentuloa etsimään tai muuten asioita hoitamaan. Maaseutuväestön liikkuvuus osoitti aktiivisuutta toimeentulon hankkimiseksi ja varsinkin kaupungit houkuttelivat työtilaisuuksillaan. Kaikki eivät voineet kuitenkaan lähteä, sillä matkustus vaati varoja – kaikkein köyhimmät puuttuvat aineistosta. Liikkeelle ei lähdetty myöskään pelkästään leivän tähden, vaan sukulaisvierailut, pyhiinvaellukset tai velvoitteet käräjillä sekä sairaudenhoito olivat syitä lähteä matkalle, vaikkakin harvemmin.

Pitäjien sijainti, matkatottumukset ja muodostuneet käytänteet sekä väestörakenne tekivät kahdesta tutkimuspitäjästä erilaisia. Hollolalaiset lähtivät työnhakuun Helsinkiin. Jaakkimalaisia houkutti Pietari, jossa käytiin joko kauppa, tehtiin töitä tai jonne muutettiin pidemmäksi aikaa. Suurin osa Hollolasta

lähteneistä ei taas pystynyt Suomessa voimassa olevien muuttorajoitusten takia muuttamaan pysyvästi kaupunkiin. Yli 40-vuotiaan itsellisen ainoa mahdollisuus oli käydä kesäisin Helsingissä töissä. Hollolaisten lähtijöiden profiilia kuvaakin tilattomuus ja tarve hankkiutua monenlaisten työtilaisuuksien pariin. Jaakkimasta taas lampuotien pojat lähtivät etsimään muualta töitä tai uutta asuinpaikkaa, mikä voi heijastaa Jaakkiman lahjoitusmaatilanteen vaikeutta.

Liikehdintä oli myös sukupuolittunutta. Valtaosa papin todistuksen hakijoista oli miehiä. Mutta kaikki naiset eivät odottaneet kotona miesten hankkiessa elantoa maailmalla. Erityisesti Hollolasta itselliset etsivät toimeentulon lähteitä kaupungista ja löysivätkin niitä toistuvista matkoista päätellen. Myös Jaakkimasta naiset matkasivat Pietariin yksin tai yhdessä miestensä kanssa. Mukana seurasivat lapset. Näin lähtijöiden joukko muodostui kirjavammaksi kuin tutkimuksen lähtöoletus oli: matkaajien skaala ulottui lähes kaikkiin maaseutuyhteisön jäseniin.

Olen luonut kurkistuksen kahden pitäjän hetkelliseen liikkuvuuteen hyödyntäen erityistä lähdeaineistoa, joka sekään ei rekisteröi kaikkea liikkuvuutta. Aihepiiriin sopisi kohdistaa lisää tutkimuksellista huomiota, sillä se haastaisi kuvan staattisesta, paikallaan pysyvistä talonpoikaisyhteisöstä. Niin Hollolan kuin Jaakkimankin osalta jää vielä avoimia kysymyksiä: Mitä reittejä matkalaiset kulkivat, kuinka matkoihin varauduttiin ja kauan tien päällä viivytettiin? Ja ennen kaikkea, mitkä olivat liikehdinnän vaikutukset lähtöpitäjissä tai matkan määränpäässä?

¹ Merja Uotila ja Pauli Helén, *Sulenko, Uikura ja Ävinä. Länsi-Hollolan paikannimistö* (Hollola: Länsi-Hollolan kyläyhdistys, 2009), 235–236.

² Piia Einonen, Pirita Frigren, Tiina Hemminki ja Merja Uotila, ”Leipä taivalten takana. Liikkuminen 1800-luvun alun Suomessa,” *Ennen ja nyt*, no. 5 (2016). Katso myös Ylva Stenqvist Millde, *Vägar inom räckhåll. Spåren efter resande i det förindustriella bondesambället* (Stockholm: Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet, 2007).

³ Kiertolaisuudesta ja irtolaisuuden kohtaamisesta katso Antti Häkkinen, ”Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisöissä,” teoksessa *Vieraat kulkijat - tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, toim. Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2005); Toivo Nygård, *Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa*, (Jyväskylän yliopisto, 1985).

⁴ Einonen ym., Leipää taivalten takana.

⁵ Viimeisin palveluspakkoon liittyvä lainsäädäntö oli vuodelta 1805, jonka yhteydessä oli muuttamiseen liittyvää ohjeistusta. Laki kotipaikkaoikeudesta on puolestaan vuodelta 1788. Max Engman, *Pietarinsuomalaiset* (Helsinki: WSOY, 2004), 25.

⁶ Panu Pulma, ”Vaivaisten valtakunta,” teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*, toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka ja Kyösti Urponen (Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 1994).

⁷ Liikkumisesta katso Marko Nenonen, ”Kulkijan taival,” teoksessa *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 1. Maata, jäätä, kulkijoita. Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*, toim. Tapani Mauranen (Helsinki: Edita, 1999), 274–334.

⁸ Hakusana annettujen todistusten diaari antaa esimerkiksi Finna-hakupalvelussa 73 osumaa. Näistä vain 25 on 1840-luvulle päivättyä nidettä.

⁹ Merja Uotila, ”Kulkutyöväki, työkirjat ja työperäinen liikehdintä 1840-luvun Suomessa,” *Lähde. Historiatieteellinen aikakauskirja: Työ* 2015.

¹⁰ Osa potentiaalisista lähdeaineistoista on sisällöltään hyvin niukkaa, ennemmin kirjureiden muistiinpanoja kuin yksityiskohdaisia kuvauksia todistusten sisällöstä. Myöhemmin myös tutkimusalueen aineisto muuttuu suppeammaksi.

¹¹ Hollolan historiasta Sakari Kuusi, *Hollolan historia. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. 2 osa* (Porvoo: WSOY, 1937).

¹² Jaakkiman historiasta V. Salminen, *Jaakkiman pitäjän historia I, 2. p.* (Helsinki: Suomalaisen naisliiton Jaakkiman osasto, 1967); *Jaakkima. Muistoja ja kuvia Laatokan rantamilta, toimituskunta Tommi Kilpiö, Heikki Haakana, Matti Hyppönen, Toivo Tapanainen, Väinö Vanhanen, Jussi Sihvonen ja Paavo Kiuru* (Ilmajoki: Jaama-säätiö, 1955); Eino Puramo, ”Kurkijoen seudun historia isostavihasta kunnallishallinnon uusimiseen,” teoksessa *Kurkijoen kihlakunnan historia. Hiitola, Kurkijoki, Lumivaara, Jaakkima*, Erkki Kuujo, Toivo Immonen ja Eino Puramo (Pieksämäki: Hiisi-säätiö, Kurki-säätiö, Lumi-säätiö, Jaama-säätiö, 1958).

¹³ Antti Rosenberg, *Muuttoliike Uudenmaan läänissä esi-industrialistisen kauden lopulla. (1821–1880)* (Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1966). Katso myös Maija Ojala, toim. *Migration and multi-ethnic communities. Mobile people from the late Middle Ages to the present* (Oldenbourg: De Gruyter, 2018) DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110528879>. Kansainvälisesti liikkuvuustutkimuksesta esimerkiksi Leslie Page Moch, *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650* (Bloomington: Indiana University Press, 2003), 31–40; David Siddle (toim.), *Migration, mobility, and modernization* (Liverpool: Liverpool University Press, 2000).

¹⁴ Myöhäisemmästä muuttoliikkeestä katso esimerkiksi Timo Aro, *Julkinen valta ja maassamuuttoa edistävät ja rajoittavat tekijät Suomessa 1880-luvulta 2000-luvulle* (Turku, Turun yliopisto, 2007); Eric De Geer och Holger Wester, 1975, *Utrikes resor, arbetsvandringer och flyttningar i Finland och Vasa län 1861–1890*, (Vasa: Svensk-Österbottniska samfundet, 1975); Eino Jutikkala, ”Maassamuutto kautta aikojen,” teoksessa *Muuttoliikkeet vuosituhatvuoden vaihtuessa - halutaanko niitä ohjata? Muuttoliikesymposium 2000, Turku 22.–24.11*, toim. Elli Heikkilä (Turku, Siirtolaisuusinstituutti, 2001); Jouni Korkiasaari ja Ismo Söderling, ”Muuttoliike,” teoksessa *Suomen väestö*, toim. Seppo Koskinen ym. 2. uudistettu painos (Helsinki: Gaudeamus, 2007); Reino Lento, *Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1878–1939* (Helsinki: Väestöpoliittinen tutkimuslaitos, 1951). Viljo Rasila, *Teollistumiskauden muuttoliikkeet. Mikrohistoriallinen tutkimus Tampereen seudulta* (Tampere: Tampereen yliopisto, 1983).

¹⁵ Max Engman, *S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703–1917* (Helsingfors: Societas scientiarum Fennica, 1983); Max Engman, *Förvaltningen och utvandringen till Ryssland 1809–1917*, (Helsingfors: Tryckeriecentralen, 1995); Engman, *Pietarinsuomalaiset*; Tapio Hämynen, ”Viipurin läänin väestönkehitys autonomian ajalla,” teoksessa *Viipurin läänin historia. V, Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa ja Jouko Nurmiainen (Karjalan kirjapaino, 2014).

¹⁶ Einonen ym., Leipää taivalten takana.

¹⁷ Annettujen työtodistusten diaarit, 1845, nro 48, II Ac, Hollolan seurakunnan arkisto, Kansallisarkisto (KA).

¹⁸ Seurakunnat tuottavat edelleen virkatodistuksia. ”Virkatodistus on asiakirja, jolla luovutetaan tietyn henkilön tietoja Suomen evankelisluterilaisen seurakunnan jäsenyyden ajalta. Tiedot perustuvat kirkonkirjoissa oleviin tietoihin. Virkatodistuksen antaminen edellyttää aina hyväksytyä käyttötarkoitusta. Virkatodistuksen tietosisältö on sidottu käyttötarkoitukseen. Virkatodistus itsestään (ns. elää-todistus) sisältää vähintään seuraavat tiedot: henkilötiedot, kotikunta, siviilisäätö ja seurakunta.” <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/tilaa-virkatodistus> (haettu 12.4.2021).

¹⁹ Nämä diaarit ovat osa seurakunnan hallintoarkistoa, eikä niitä ole kaikissa tapauksissa mikrofilmattu tai digitoitu. Hallintoarkiston merkintäkirjoihin kuuluvien niteiden otsikot vaihtelevat hieman: Saapuneiden ja annettujen todistusten diaari (Viborg), Passia varten annettujen todistusten diaarit (Mäntyharju), Annettujen virkatodistusten merkintäkirjat (Iitti), Annettujen virkatodistusten ja muuttokirjojen konseptikirja (Joroinen), Papintodistusten konseptikirja (Iisalmi), Annettujen virka- ja muutokirjojen diaarit (Nilsjä), Annettujen papintodistusten luettelo (Utsjoki). Hollolan aineistoa on merkitty annettujen työtodistusten diaariksi ja ensimmäiseen niteen alkuun on kirjoitettu ”fortsättning af frejde och arbetsbetyg år 1844”. Jaakkiman kirjan alkuperäinen otsikko kuuluu ”Embetsbetyg och Memoriales, deribland Passbiljettes fr år 1843 till år 1846”.

²⁰ 1840-lukua koskevia niteitä ainakin Juva, Kangasniemi, Ristiina, Taipalsaari, Valkjärvi, Nilsä, Elimäki, Juuka, Iisalmi, Säskylä, Joroinen, Iitti, Liperi, Hiitola, Rautalammi, Mäntyharju, Muolaa, Puumala, Ruokolahti, Viipuri, Heinävesi, Artjärvi, Jyväskylä, Vehkalahti.

²¹ Uotila, Kulkutyöväki.

²² Olen käytännössä pitänyt kirjaa merkinnöistä Excel-taulukkolaskentaohjelmalla, johon olen merkinnyt hakijan statuksen, sukupuolen, hakupäivämäärän ja matkakohteen sekä määrittänyt dokumenttityypin joko nimikkeen tai asiasisällön perusteella.

²³ Esimerkiksi läänintilien toisteissa on pappien kirjoittamia selvityksiä alaikäisten lasten lukumäärästä, joita tarvittiin veronalennuksiin. Tuomiokirjoihin puolestaan on kopioitu oikeudenkäyntien yhteydessä esitettyjä mainetodistuksia.

²⁴ Einonen ym., Leipää taivalten takana.

²⁵ Nimitystyypit on otettu Hollolan ja Jaakkiman annettujen todistusten diaareista.

²⁶ Työkirjojen perusteista Uotila, Kulkutyöväki.

²⁷ Annettujen työtodistusten diaarit, 1845, nro 270, II Ac, Hollolan seurakunnan arkisto, Kansallisarkisto (KA).

²⁸ Göran Rosander, *Herrarbete. Dalfolkets säsongvisa arbetsvandringar i jämförande behysning* (Uppsala: Skrifter utgivna genom länsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala, 1967), 32–40.

²⁹ Esimerkiksi Kotimaan ja Venäjän passien luettelot 1828–1850, Bdb 1–8, Uudenmaan lääninhallituksen kanslian arkisto, KA.

³⁰ Engman, *Förvaltningen och utvandringen*, 99.

³¹ De Geer och Wester, *Arbetsvandring*, 16; Merja Uotila, *Käsityöläinen kyläyhteisensä jäsenenä. Prosopografinen analysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840* (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2014), 313.

³² Annettujen todistusten diaarit 2.4.1846, nro 239, II Ac:1, Jaakkiman seurakunnan arkisto, KA.

³³ Vuoden 1844 nide alkaa numerosta 49, joten sen pari ensimmäistä sivua ovat kadonneet.

³⁴ Annettujen todistusten diaarit 1843–1846, II Ac: 1 ja Annettujen muuttotodistusten diaarit 1847–1860, II Ac:3, Jaakkiman seurakunnan arkisto, KA; Annettujen työtodistusten diaarit 1844–1846 ja 1846–1859, II Ac, Hollolan seurakunnan arkisto, KA.

³⁵ Jaakkiman todistusten määrää lisää se, ettei Jaakkimassa kaikki virkatodistukset (esimerkiksi lainhuudatusta varten) ole saaneet omaa järjestysnumeroa.

³⁶ Henkikirjat 1845, Hämeen läänin henkikirjat (<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=412720> haettu 13.4.2021); Henkikirjat 1845, Viipurin läänin henkikirjat (<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=358380> haettu 13.4.2021)

³⁷ Lento, *Maassamuutto*, 71. Naisten suuri osuus johtui osin siitä, että solmiessaan avioliiton toispaikkakuntalaisen sulhasen kanssa morsian muutti yleensä miehensä kotipitäjään. Rosenberg, *Muuttoliike Uudenmaan läänissä*, 66–69.

³⁸ Puramo, Kurkijoen seudun historia, 517–518; Markkinoilla kävijöiden sukupuolesta Nenonen, Kulkijan taival, 300–301.

³⁹ Annettujen työtodistusten diaari 19.4.1844, nro 183, Hollolan seurakunnan arkisto, KA.

⁴⁰ Annettujen työtodistusten diaari 8.8.1945, nro 255, Hollolan seurakunnan arkisto, KA.

⁴¹ Annettujen todistusten diaarit 20.9.1845, nro 593, Jaakkiman seurakunnan arkisto, KA.

⁴² Annettujen työtodistusten diaari 25.4.1844, nro 91, Hollolan seurakunnan arkisto, KA.

⁴³ Annettujen työtodistusten diaari 28.6.1845, nro 245, Hollolan seurakunnan arkisto, KA.

⁴⁴ Matkailun historiasta katso Sven Hirn ja Erkki Markkanen, *Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia* (Helsinki: Matkailun edistämiskeskus: Suomen matkailuliitto, 1987).

⁴⁵ Uotila, Kulkutyöväki.

⁴⁶ Uotila, Kulkutyöväki.

⁴⁷ Vuonna 1850 valtaosa työkirjan ottaneista lähti Hollolasta Saimaan kanavaa rakentamaan. Uotila, Kulkutyöväki. Kanavan rakentamisesta katso Jyrki Paaskoski, *Viipuriin ja maailmalle. Saimaan kanavan historia* (Helsinki: Otava, 2002).

⁴⁸ Emil Hynninen, *Ulkotyöväen palkkasuhteen kehitys suomen suurimmissa kaupungeissa 19 vuosisadalla ennen elinkeinovapautta* (Helsinki, 1924), 236–238.

⁴⁹ Tilattoman väestöosan historiasta Suomessa katso Riikka Miettinen ja Ella Viitaniemi (toim.), *Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800* (Helsinki: SKS, 2018).

⁵⁰ Uotila, Kulkutyöväki.

⁵¹ Uotila, Kulkutyöväki.

⁵² Uotila, Kulkutyöväki.

⁵³ Lainsäädännön muodostumisesta ja hallinnollisesta taustasta katso Engman, *Förvaltningen och utvandringen*.

⁵⁴ Passikäytänteistä Ruosissa katso Anna-Brita Löfgren, *Staten och folke på väg. Pass i Sverige från Gustaf Vasas tid till 1860* (Lund: Nordic Academic Press)

⁵⁵ Engman, *Förvaltningen och utvandringen*, 71–75, 85–88; Engman, *Pietarinsuomalaiset*, 25.

⁵⁶ Katso kuitenkin Annettujen todistusten diaari 2.1.1844, nro 25, jossa lampuodin pojan kohdalle kirjattu merkintä *obestämd tid*.

⁵⁷ Engman, *Pietarinsuomalaiset*, 67–76.

⁵⁸ Puramo, Kurkijoen seudun historia, 476–178; Hämynen, Viipurin läänin väestökehitys, 148–150.

⁵⁹ Engman, *Förvaltningen och utvandringen*, 98.

⁶⁰ Puramo, Kurkijoen seudun historia, 518–526; Rahdinajosta Mauranen, ”Muutos tuli maantietä pitkin”, teoksessa *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 1. Maata, jäätä, kulkijoita. Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*, toim. Tapani Mauranen (Helsinki: Edita, 1999), 396–403.

⁶¹ Engman, *Pietarinsuomalaiset*, 316–323.

⁶² Engman, *Pietarinsuomalaiset*, 66–73.

ARTIKKELI • Merja Uotila: Maaseutuväestön matkat muualle. Liikkuminen ja matka-asiakirjat 1840-luvun Hollolassa ja Jaakkimassa

⁶³ Valamossa vieraili 1840-luvulla vuosittain noin 8000 vierasta. Sanna Pekkinen, ”Tuhansien pyhiinvaeltajien Valamo,” Teoksessa *Tubat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 1. Maata, jättä, kulkijoita. Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*, toim. Tapani Mauranen (Helsinki: Edita, 1999), 414–415.

⁶⁴ Sairaaloista K. O. Lindeqvist, *Hämeenlinnan kaupungin historia. Osa 3. Hämeenlinnan kaupungin historia vuosina 1809–75* (Hämeenlinnan kaupunki, 1930), 55–56, 327–331; Gunnar Soininen, *Helsingin kaupungin sairaalalaitoksen historia* (Helsinki, 1968).

⁶⁵ Annettujen työtodistusten diaari 23.2.1846, nro 102, Hollolan seurakunnan arkisto, KA.

⁶⁶ Kirsi Vainio-Korhonen, *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityölläiset 1800-luvun alun Suomessa* (Helsinki: SKS, 2018), 198–207.

⁶⁷ Annettujen työtodistusten diaari 1844, nro 125, Hollolan seurakunnan arkisto, KA.